

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM

Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy, 1606—1645. Redigiert von Ludvig Fekete. Nagy 8° LXXI + 501 l, 10 facsimiléval és 1 térképpel. Budapest, 1932.

Már ennek a folyóiratnak egyik múlt évi füzetében volt szó Esterházy Miklós nádor iratainak herceg Esterházy Pál költségén kiadott első kötetéről s máris egy másik vastag kötet hagyta el a sajtót, ugyancsak az ifjú herceg bőkezűsége folytán.

Ezúttal az Esterházy-levéltárban őrzött török levelek kiadására került a sor, az 1606-tól 1645-ig terjedő időből.

A leveleket eredeti török szöveggel, azután pedig német fordításban, tőle megszokott lelkiismeretes pontossággal közli Dr. Fekete Lajos. De nem szorított pusztá szövegkiadásra, mert 67 oldalra terjedő igen alapos bevezetést is írt a kötethez „Ungarn und die Türkei in der ersten Hälfte des XVII. Jahrhunderts“ címmel. Ez természetesen elsősorban a külföldi, főként német olvasók tájékoztatására készült, de a magyar közönségnek is nagy hasznára válik, ha elolvassa.

Csak helyeselni tudjuk, hogy ezek a levelek a török szövegen kívül német fordításban is napvilágot láttak, mert magyar szövegüket jóformán senki se értette volna meg külföldön. Már pedig nagyon fontos, hogy minél szélesebb körben megérthető okiratok közzétételével is igyekezzünk eloszlalni azt a sok tévedést és rosszakaratú ferdtést, amely a külföldön a magyar történelemre vonatkozóan felburjánzott. Hogy ezt elérhessük, minél előbb szakítanunk kell azzal a maradi felfogással, amely hazafiatlanságot látott benne, ha magyar ember idegen nyelven írt, mert bizony a külföld nem fog a mi kedvünkért magyarul megtanulni.

Az a korszak, amelynek körébe ez a kötet vág, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György hadjáratait foglalja magába. Természetes tehát, hogy ezek a török levelek minduntalan érintik a hadtörténelem mesgyéjét is.

Valamennyi közül legfontosabb Murteza budai pasának 1626 október 1-én kelt két levele. Mindkettő azzal a nevezetes és különös hadieseménynel függ össze, amely Bethlen Gábor és Wallenstein között szeptember 30-án Drégelyalánk közelében játszódot le, amidőn tudniillik egyik fél se akart, vagy mert döntő támadásba fogni s Bethlen október 1-re virradóban Szécsény alá vonult vissza, a hozzácsatlakozott török haddal együtt.

Látszik, hogy ez a stratégiai visszavonulás rossz hangulatot szült a Bethlenével egyesült török seregben s ennek tudható be, hogy egyes szökött török katonák rémhíreket terjesztettek Murteza kedvezőtlen hadihelyzetéről. A budai pasa tehát említett leveleinek egyikében szigorúan ráparancsol a váci nobedzire, hogy ezeket a vészmadarakat fogassa el. Értesíti továbbá, hogy a török sereg helyzete kitűnő s a csatátér a németekkel vívott harc után is az ő kezükben maradt, Mihelyt Mansfeld a cseh csapatokkal megérkezik, azonnal megtámadják Wallensteint.

Még fontosabb a másik levél, amely kétségtelen világosságot vet Bethlen sokat vitatott visszavonulásának egyik legfőbb okára. Már eddig is nagyon valószínűnek látszott, hogy a fejedelem gyalogsága kevés és rossz volt s ezért nem akart azon a lovasharcra merőben alkalmatlan területen Wallensteinnal megütközni. Most Murtezának helyetteséhez Ridvan ágához intézett, mostanáig ismeretlen levele nyilvánvalóvá teszi, hogy a fölösszámú német gyalogság volt a döntés elöl való kitérésnek egyik legnyomósabb oka.

Itt közöljük magyar fordításban:

Amidőn Nógrád alatt voltunk, Bethlen Gábor egyik küldötte levelet hozott nekünk. Ebben ezt írja: „A németek hada már Lévaig hatolt, s onnan kétségkívül ellenetek fog vonulni. Jöjjetek tehát ide, még mielőtt az ország felkel és táborotokra támad.” Minthogy pedig egy, még ennek a levélnek érkezése előtt elfogott katona is ugyanezt vallotta, felkerekedtünk Nógrád alól. Amikor az ifjú lovasok (genz kosuluk) Drégelypalánk alá értek, Bethlen előkelő urakat küldött a budai és az egri pasához, felszólítva őket, hogy az ő tábora mellé szálljanak. Majd fogadtatásunkra élénk is jött, mire egymás mellett szállottunk táborba.

Mialatt Drégelypalánk felé haladtunk, a szekerek s az utánuk jövők biztosítására Iskender pasa fiát Mehemedet, továbbá a Perzerin- és Dukakin-szandzsák csapatait az utóhadhoz rendeltük, a kanizsai bejlerbejjel együtt.

Midőn Drégelypalánk fölött a németek táborát megpillantottuk s már a málha is megérkezett, a mögötte járt kanizsai bejlerbej Mehmed pasával együtt portyázásra indult, mire a boszniai és a semendriai alajbej csapatait is melléjük rendeltük.

Ezek, mialatt Bethlen Gábor táborának közelében időztünk, szép harcot vívtak a németekkel. A végtelenül dicső Allah segítségével egy nagyon előkelő kapitány és — a sebesülteken kívül — majdnem 100 ember esett el a németek közül. Ellenben a mieinkből csak egy aladzsa-hisszári és egy boszniai katona esett el. A csatátatár a mi kezünkben maradt. Bethlen Gábor a mi táborunkba jött és ezt javasolta:

„A németek gyalogsága erős; itt képtelenek vagyunk ellenállni nekik; ez itt teljesen nyílt hely; feltétlenül a szécsényi mezőre kell mennünk, ahol alkalmas csataterület lesz; Mansfeld is ott csatlakozik hozzánk tízezer lövésszel és hateraz lovassal; mindaddig míg ő itt nincs, elhibázott dolog volna harcba bossátkoznunk.”

Tanácsára tehát elindultunk, a szécsényi mezőre vonultunk s ott egymás mellé szállottunk. Mansfeld arról értesített, hogy szombaton vagy vasárnap¹ ő is a mi táborunkba érkezik. Mihelyt Mansfeld megérkezik, a végtelenül dicső Isten segítségével megtámadjuk a német táborát és harcolni kezdünk. Később azonban többször jöttek Mansfeld emberei Bethlen Gáborhoz és sürgették: „Alljunk el inkább ettől a vérontástól és harctól, legyen béke.” Bethlen Gábor is azt mondta hogy: „Úgy kell, hogy az egyik kezünkben a béke, másikban a kard legyen.” Bár a végtelenül dicső Isten jóra vezetné a mohamedán hitet, hatalmat és népet, a mi csapataink helyzete most kétségkívül nagyon kedvező. A németek váratlanul katonáink hátamegett jelentek meg.² De a végtelenül dicső Isten nem engedte, hogy csak egyetlen málhásszeke-
rünket is elvehessék. Azonban időközben megmozdult néhány gyávának áruló vére. Mivel megtudtuk, hogy megugrottak s Budára tartanak, elküldöttük nektek ezt a levelet, hogy a helyzetet megtudjátok; attól féltünk — amitől Isten őrizzen — hogy hamis híreket fognak terjeszteni.

A levél többi része már nem fontos. Ez a szemelvény is eléggé mutatja, hogy Herceg Esterházy Pál a magyar hadtörténetírásnak is nagy szolgálatot tett, nagynevű őse levelezésének költséget nem kimélő kiadásával.

Sz.--ő

A világháború 1914—1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. Szerkeszti és kiadja a m. kir. Hadilevéltár. V. kötet. Az Osztrák—Magyar Monarchia 1914 évi szeptember—decemberi hadjárata Szerbia és Montenegro ellen. Nagy 8° 740 oldal, 12 nagy melléklettel és 68 ábrával. Budapest, 1932. Ára ?

Közelmúltban hagyta el a sajtót „A világháború 1914—18” című mű V. kötete, mely az osztrák-magyar 5. és 6. hadsereg, valamint a szerémség-

¹ Október 3., 4.

² Ez még a szeptember 30-i ütközetre vonatkozik.

bánsági hadseregcsoport hadműveleteit, a vele szemben felvonult szerb haderő ellen, az 1914 szeptember elejétől december végéig terjedő időszakban tárgyalja.

„A világháború“ V. kötete az előzőleg megjelent IV. kötettel szerves egészet alkot s vele együttesen a Monarchia Szerbia és Montenegró elleni hadjáratának első részét, másszóval a világháború kezdetétől 1914 végéig megtörtént eseményeket ismerteti.¹ Míg a IV. kötet a hadjárat előkészítésével, a hadművelési tervekkel és az osztrák-magyar haderő első szerbiai betörésével foglalkozik, az V. kötet folytatásként a Szerémségbe történt szerb-montenegrói betörést, az osztrák magyar haderők második Drina-menti támadó előnyomulását, továbbá a szerbek és montenegróiak szeptember és október havában Bosznia és Hercegovinába végrehajtott betörését, majd Belgrad megszállását, végül pedig a szerb ellentámadást s azzal kapcsolatban az osztrák-magyar haderőnek a Száva és a Drina mögé történt visszavételét tárgyalja.

Az események ismertetése a m. kir. Hadilevéltárban őrzött okmányok és a szerb vezérkari feldolgozás hivatalos adatainak — tehát csak hiteles okmányoknak — felhasználása alapján történt. A balkáni hadszíntéren 1914-ben lefolyt hadműveleteket ez a könyv tárgyalja ezidőszert az eddig megjelent művek sorában a leg részletesebben.

A fentemlített két szempontot tekintve, az események lefolyásáról, ez a könyv adja a leghűbb képet, miért is a balkáni hadszíntéren 1914 végéig lefolyt hadieseményekről mostanáig ez a leghitelesebb és legtejjesebb forrásmunka.

A főbb parancsnokságok alapvető intézkedéseit, helyzetjelentéseit a hadtestparancsnokságokig, a magyar seregtestek és csapatok fontosabb teljesítményeinél pedig kisebb egységekig is, szószerint, hű fordításban örökíti meg, ugyanúgy, mint az események kialakulására nagyobb befolyású levelezések, melyek a balkáni hadszíntéren történekekkel kapcsolatban, az uralkodó katonai irodája, az osztrák-magyar hadsereg-főparancsnokság, továbbá a gróf Tisza István miniszterelnök és Potiorek tábornagy részéről nyilatkoztak meg.

A hivatalos okmányok időrendben való részletes közlése és egybefűzése tárja fel világosan azokat az indító okokat, amelyekből megérthető, hogy a Monarchia balkáni hadszíntéren felvonult hadseregeinek miért kellett a világháború kezdetén a szerb és montenegrói haderővel szemben nagy erőfeszítések árán elért összes sikereit, az első hadjárat évi befejeztével ismét feladniok. Világossá válik az is, hogy a szerb és montenegrói hadvezetőségnek miért kellett, a Monarchia hadseregein aratott győzelem után, országuk határainak visszaszerzésével — további siker kivívása nélkül — beérnie.

A mű értékét különösen emeli, hogy a Magyarország területéről származó csapattestek teljesítményei részletesebben ismertetésben domborodnak ki, ami magyar szempontból már pusztán azért is lényeges. mert a világháborúról idegen nyelven megjelent összes hadtörténelmi művek, kivétel nélkül kisebbbik a magyar csapatok teljesítményeit, sok esetben pedig el is hallgatják. A könyvhöz mellékelt hadrendekből a szereplő főbb parancsnokok nevei a dandárparancsnokokig bezárólag szintén megállapíthatók, valamint a mellékelt vázlatokból a Magyarország területéről származó csapattestek is szembeötlően kitűnnek.

Az V. kötet anyaga hat részre oszlik a következő beosztással:

I. rész. *Az osztrák-magyar balkáni haderők átcsoportosítása a második támadó előnyomuláshoz. Szerb betörés a Szerémségbe. Szerb-montenegrói előnyomulás a felső Drina ellen.*

II. rész. *A Drina menti csata.*

III. rész. *Romanja-planina-rogaticai csata.*

IV. rész. *A második Drina menti csata döntő befejezése.*

V. rész. *A Kolubara és Ljig menti csata. Belgrad megszállása.*

VI. rész. *Az Arangjelovac—grn. milanovaci csata. Az osztrák-magyar balkáni haderők visszavonulása a Száva mögé.*

¹ Az előző kötetek, valamint az ezután közvetlenül megjelenő kötetek az orosz hadszíntéren történt eseményekkel foglalkoznak.

A fent felsorolt részekon kívül külön függelékben a cattaroi öböl védelmezését, a dunai hajóút szabaddá tételének kérdését és a tengeri eseményeket is ismerteti az V. kötet.

Az említett részekon belül az egészre összefűzhető események fejezetekben csoportosulnak, melyekben viszont az egy gondolatkörbe tartozó hadműveletek alfejezetekben vannak összefoglalva. Az V. kötet összesen 110 ilyen alfejezetből áll.

Minden egyes fejezet végéhez érdekes és felette tartalmas megjegyzések fűződnek, amelyek mindazokat a gondolatokat és tanulságokat tartalmazák, melyek a mű megírásakor az összes tények megismerésével párhuzamosan kerültek felszínre. A könyvet „Visszapillantás, zárzó és tanulságok” című alfejezet zárja be, melyből hiteles adatok alapján kap az olvasó tájékoztatást, a hadműveletek alatt keletkezett kölcsönös és együttes személyi és anyagi veszteségekről is, mely adatok a hadműveletek végső elbírálásához értékes támaszpontokat szolgáltatnak.

„A világháború 1914—18” V. kötetének vázáról az elmondottakkal nagy vonásokban képet rajzolván, még csak a műben kialakult ama felfogásra szándékozom kitérni, amely az osztrák-magyar balkáni haderő hadvezérének, Potiorek Oszkár tábornagynak hadvezéri szereplésével lügg össze. Ezt azért látom szükségesnek, mert Potiorek tábornagy szereplésével kapcsolatosan úgy az irodalomban, mint főleg a közvéleményben kialakult vélemény jelentékenyen eltér egymástól, de sok esetben, nyilvánvalóan a hiteles összes forrásanyag kellő ismeretének hiányában, igazságtalan is.

A felvetett tárgy megvilágításánál részben vissza kell térnünk a IV. kötetben foglaltakra is, mert az osztrák-magyar balkáni haderő eredeti feladatát ez a kötet tárja elénk. 1914 augusztus 6-án az osztrák-magyar hadvezetés Potiorek tábornagyt a balkáni haderők főparancsnokává nevezte ki s feladatát így határozta meg:

„A balkáni haderők teljesítendő feladata legalább is az, hogy megakadályozza az ellenség betörését a Monarchia területére s elsősorban is azt, amelynek iránya Bécs vagy Budapest.” Ebben a hadművelleti intézkedésében a hadsereg-főparancsnokság a feladat végrehajtásának módjára is rámutatott, amennyiben kifejezte; hogy „A szerb előtörés ellen a sikeres rajtaütés most a legnagyobb jelentőségű lenne.” Ugyanez az intézkedés azt is leszögezte, hogy „Lehetséges, hogy Bulgária Szerbia ellen közbelép”. . . .

Potiorek tábornagy augusztusban támadás alakjában határozta el feladatának megoldását és így is hajtotta végre. Az augusztusi támadó hadműveletet az osztrák-magyar balkáni haderő erejében lévő tényező és a térbeli helyzet is megkolta. Az augusztusi támadó hadműveletekkel a hadsereg-főparancsnokság is egyet értett. Az hogy Potiorek tábornagynak — a IV. kötetben kifejtett megállapítás szerint — helyes alapra épült hadművelete a balkáni hadszíntéren mégis kudarcot hozott, a hadművelleti cél helytelen megválasztására vihető vissza. Potiorek tábornagy ugyanis augusztusban nem az ellenség főerejének, hanem annak a mellékcsoportnak megsemmisítését tűzte ki legközelebbi hadművelleti céljául, melynek előtörését Szarajevóra várta. Nyomatékosan kiemelem, hogy ez az eljárás a hadsereg-főparancsnokság tudtával és beleegyezésével, intencióinak megfelelően történt. Ugyanis a mielőbbi határozott eredmény kivívása a szerbekkel szemben, Bulgária megnyerése szempontjából volt fontos.

Potiorek tábornagy augusztusi szereplésével kapcsolatosan utólag Conrad tábornagy is felveti emlékirataiban azt a kérdést, hogy vajjon célszerű és szükséges volt-e a védekezéssel is megoldható feladatot támadással oldani meg? Conrad azonban nem bocsátkozott ezirányú fejtegetéseiben a hadművelleti terv részleteibe, hanem csak ezt írta, „Az elhatározás végrehajtásának módjára vonatkozólag azzal a bizalommal voltam, amellyel ily magas állásba helyezett vezetővel szemben lennem kellett”. „Ez nem helyt álló”, alapítja meg viszont a „Világháború” IV. kötete, mert Potiorek tábornagy a hadsereg-főparancsnokság érdeklődésére, augusztus 8-án a tervezett hadművelet részleteit is bejelentette és azokat a hadsereg-főparancsnokság jóvá is hagyta.

Conrad tábornagnak Potiorek tábornagy címére szóló, augusztus 11-én Sarajevoba érkezett levele ezt tartalmazta:

„A szerbiai és montenegroi eseményekről Nagyméltóságod rendszerint gyorsabban és behatósabban értesül, mint én s így abban a helyzetben van, hogy legcélszerűbben bírálhassa el a dolgokat. Mindamellett röviden jellemezni kívánom, hogy miként látom én a helyzetet.

Úgy látszik, hogy Užice és a Sandžak felől nagyobb szerbmontenegroi erő készül betörni Sarajevo felé. Úgy katonai, mint különösen politikai szempontból a legnagyobb jelentőségű, hogy ezt az ellenséges betörést példás módon szétverjük.

Amennyire innen a távolból megítélhetem, ehhez az 5. hadsereg tekintélyes erőinek alkalmazása lenne szükséges a Drinától nyugatra, hogy Sarajevótól keletre minél erősebbek legyünk a harc téren. Ha ez a hadművelet sikerül, akkor nemcsak Bulgária és Románia áll oldalunkra, hanem az is lehetséges lesz, hogy a montenegriak előnyomulását is megakasztsjuk. Ha pedig Bulgária, melynek állítólag küszöbön álló mozgósítása hír szerint kb. 8—10 napot kíván, Szerbia ellen háborút indít, akkor további támadó előnyomulásunk sikeresen fog előre haladni Szerbia ellen.”

Conrad tábornagy augusztus 14-én kelt táviratában pedig többek között eképen válaszolt Potiorek tábornagy egyik levelére:

„A Nagyméltóságod augusztus 12-i levelébe foglalt s a hadjárat további viselésére vonatkozó felfogás is teljesen megegyezik a miekkkel. Amíg az országának belsejében lévő 5. és 6. hadsereg leköti az ellenséget, egyszerűen attól a lehetőségtől is megfosztja, hogy a Monarchia területére betörjön és különösen attól, hogy az annyira érzékeny budapesti irányba forduljon.

Ezenkívül, mint Nagyméltóságod is említi, remélhető, hogy Bulgáriát mégis csatlakozásra bírjuk, amin szüntelenül dolgozom.”

A balkáni hadszíntéren 1914 augusztusában lefolyt hadműveletek az osztrák-magyar balkáni haderő kudarcával végződtek. A kudarcért azonban, amint az a felsorolt adatokból is kiviláglik, nem egyedül Potiorek tábornagyot terheli a felelősség. A felsorolt okokon kívül az V. kötet még számos körülményt tartalmaz, amelyek szintén: Potiorek tábornagy eljárását igazolják, de ezzel szembeállítja azokat a körülményeket is, amelyek a kudarc előidézéséhez hozzájárultak. Ezek közül az összefüggés szempontjából, a IV. kötet anyagából még csak a következőket említem meg.

A külpolitikai helyzet hamis megítélése, a hadjárat megalapozása téren olyan nehézséget teremtett, amely a későbbi hadműveleteket is károsan befolyásolta.

A hadjárat késői megindítása (egy teljes hónappal az okot szolgáltató esemény után) az osztrák-magyar balkáni haderőt megfosztotta attól a lehetőségtől, hogy ellenfelét még hadműveleti készségének elérése előtt támadhassa meg.

A hadműveletek vezetésére hivatott főparancsnoknak kinevezése olyan későn történt, hogy már nem csoportosíthatta át haderejét a politikai okokból sürgetett gyors siker kivívásához úgy, amint a hadműveletek eredményes végrehajtása érdekében kellett volna.

Az adott felvonulási csoportosításból Potiorek tábornagy csak támadással oldhatta meg feladatát.

A támadó előnyomulásnál Potiorek tábornagy augusztus havában a balkáni hadszíntéren felvonult osztrák-magyar 2. hadsereg részeinek közreműködését is — jogtalanul bár, de mégis — számításba vette. Ennek a hadseregnek közreműködése valóban meg is történt, de különféle okokból tervszerűtlenül, apránként és megkésve s így azután ennek a hadseregnek ereje a hadműveletekre hatástalan maradt.

Az augusztusban célszerűtlenül választott hadműveleti cél az erők szétforgácsolását okozta.

A küzdelem sorsa augusztusban a szerb és montenegroi haderő javára dőlt el. A balkáni hadszíntéren már augusztusban bekövetkezett balsikerért azonban nemcsak a hadműveletek közvetlen intéző hadvezérére hárul a

felelősség, hanem elsősorban az osztrák-magyar haderő vezetőségére, mert a hadjáratot az készítette elő, a balkáni haderő főparancsnokának hadműveleti intézkedéseit pedig jóváhagyta.

A Potiorek tábornagy augusztusi hadvezéri szereplésével kapcsolatos gondolatokat, nemcsak azért tartottam szükségesnek röviden egybefoglalni, mert a IV. és V. kötet anyaga, vagyis az 1914 évi balkáni hadjárat egy szerves egészlet alkot, de azért is, mert a szóbanforgó egész hadjárat balsikerű befejezésének csirája már az elmondottakban rejlett.

Ezek után, Potiorek tábornagy hadvezéri szereplésével összefüggően, az V. kötetben foglaltakra térek át.

Az osztrák-magyar balkáni haderő feladata 1914 szeptember elején ugyanaz volt, mint augusztus elején.

Az orosz beavatkozás azonban a Szerbiával való leszámolást másodrendű feladattá csökkentette. Potiorek tábornagnak immár az időnyerésért védekezve kellett volna folytatni további küzdelmét. A szerbek érdeke viszont a támadás volt.

A balkáni hadszíntéren szeptember elején fennállott kölcsönös helyzet az V. kötet pontosan rögzíti.

A hadászati feladat védekező megoldása mellett szólt az a körülmény is, hogy az osztrák-magyar balkáni haderő állománya a 2. hadsereg elszállítása következtében tetemesen csökkent, a szerb haderő ellenben, az augusztusban elért siker következtében, értékében növekedett.

Potiorek tábornagy azonban ekkor is a döntést kereste és feladatának támadással való megoldását választotta. Elhatározásánál nemcsak a szerbekkel való leszámolásnak és az augusztusi kudarc jóvátételének vágya vezette, hanem az is, hogy ez a tetterős hadvezér az előzmények ellenére is szívósabbnak és erősebbnek érezte hadseregét az ellenségénél. Az V. kötet határozottan rámutat arra, hogy a feladat védekező megoldásához a balkáni hadszíntéren túlnagy erő állott rendelkezésre, amely körülmény Potiorek tábornagy bizakodását még inkább növelte. Az hogy a balkáni hadszíntéren a szükségesnél nagyobb erő maradt, politikai okokra vihető vissza.

A szerb és montenegroi haderővel folytatandó további küzdelem támadással való megoldása, kezdetben a hadsereg főparancsnokság határozott ellenállásába ütközött. Augusztus 29-én a hadsereg főparancsnokság, az uralkodó által történt önállósításon magát túltéve, ilyen utasítást adott Potiorek tábornagnak: „Az athéni szerb követ kijelentette, hogy a szerb támadás a Monarchia ellen küszöbön áll. Semmi olyat ne tervezzen, ami újabb vereséget okozhatna és a hadsereg főparancsnokság hozzájárulása nélkül ne cselekedjék.”

Potiorek tábornagy azonban nem engedte magát könnyű szerrel elteríteni elhatározásától. Számos érvet sorolt fel, amelyek elhatározása helyességének megokolására szolgáltak. Potiorek tábornagy a hadműveletek további támadó megoldására vonatkozó érveit úgy az uralkodó katonai irodájának, mint a hadsereg főparancsnokságnak bejelentette. Az utóbbi szeptember 4-én ismét hozzájárult Potiorek tábornagy támadó előnyomulásához. A hadsereg-főparancsnokság a következő táviratban közölte hozzájárulását: „Feltéve, hogy az erőknek Nagyméltóságod által végrehajtott és jelentett egyesítése az egy helyen való támadó előnyomulásra történt, a hadsereg-főparancsnokság a támadáshoz hozzájárul és végrehajtását Nagyméltóságodra bizza.” Ebben a táviratban már sokkal óvatosabb a hadsereg-főparancsnokság a hadművelettel kapcsolatos felelősség dolgában, mint a hadjárat kezdetén, de azért el nem vitatható, hogy a balkáni hadszíntéren szeptember havában megindult hadműveletek támadó megoldásához a hadsereg-főparancsnokság is hozzájárult és ezzel legalább is osztozik felelősségben Potiorek tábornaggal az 1914 év végén megtörténtekért.

Azonban a támadó hadműveletek végrehajtásához szükséges alapot kétségtelenül a hadsereg-főparancsnokság teremtetle meg azzal, hogy sokkal nagyobb erőt hagyott a balkáni hadszíntéren, mint amennyi a védekezéshez szükséges lett volna. A szükségesnél nagyobb erő otthagytására a hadsereg-

őparancsnokságot meg nem dönthető érdekek kényszerítették.

Az V. kötet anyaga részletesen ismerteleli azokat a körülményeket, melyek szerint Potiorek táborszernagynak az az elhatározása, hogy a hadműveletek folytatására a támadást választotta nem volt egészen megokolatlan. A milanovac—aranjelovaci csatáig az osztrák-magyar seregek számos győzelmet aráltak a szerb-montenegrói seregen, Szeptember 8-án az osztrák-magyar sereglestek ismét megkísérelték a Drinán való átkelést. Potiorek táborszernagy északról az 5. hadsereggel, délről pedig a 6. hadsereggel igyekezett átkarolni a szerb haderőt. Ez a küzdelem, bárha döntő sikert nem is hozott, a szerb hadseregek ismételt ellentámadásai közben, hosszú és véres harcok árán, a mi győzelmünkkel végződött. A Drina-menti harcok következtében a szerb seregekben már a bomlás jelei mutatkoztak, ami különösen a déli szárnyon felvonult I. szerb hadsereg kötelékében nyilvánult meg legerősebben. A szerb vezérkari mű megállapítása szerint, az oda tartó dunai II. hadosztály már nem akarta a küzdelmet tovább folytatni. Sok szerb csapat fegyelme annyira meglazult, hogy számos csapatnál előfordult már, hogy a legénység eldobálta fegyverét és lövészerét. Ugyancsak a szerb vezérkari mű adatai szerint, Valjevo feladása többek között szintén annak tudható be, hogy ebben az időben már a dunai I. hadosztály fegyelme is megrendült, „a csapat szelleme minden kritikán aluli volt, az engedelmeséget megtagadta és nem akart tovább harcolni”. Az osztrák-magyar csapatok november 15-én bevonultak Valjevóba és a szerb haderő a visszavonulás folytatására kényszerült. A szerb haderő helyzete az osztrák-magyar seregek előnyomulása következtében mindinkább válságos lett. A szerb hadsereg főparancsnoka már november 16-án a következő táviratot küldötte a hadügyminiszternek: „A helyzet a hadszíntéren olyan, hogy Valjevo feladására kényszerülhetünk. Vajjevo feladása esetleg Belgrád védelmét is hátrányosan befolyásolhatja. Kérem, készítse elő erre a kellemetlen lehetőségre a sajtóhivatal útján lassanként a közvéleményt”.

Potiorek táborszernagy hadvezéri szereplésének szempontjából, a Drina-menti 2. csata győzelmes befejezése időszakában, szükségesnek látom, hogy Frigyes főhercegnek november 17-én Potiorek táborszernagynak intézett táviratát is idézzem: „Különös örömemre szolgál, hogy üdvözölhetem Nagyméltóságodat a hadiékítményes I. osztályú katonai érdemkeresztel való legmagasabb kitüntetésé alkalmából. Ebben a kiváltságos megiszteltetésben nemcsak azoknak a kiváló érdemeknek elismerését látom, amelyeket Nagyméltóságod mint a balkáni haderők kimagasló parancsnoka szerzett, hanem forrón szeretett legfelsőbb hadurunk meglegedésének jelét déli hadszíntéri derék csapataink eddigi teljesítményeivel is. A csapatok most boldogan látják, hogy csodálatraméltó szívósságukat és haláltmegvető bátorságukat, valamint példátlan elszántságukat és vitézségüket oly sok nehéz óra után végre a teljes siker koronázza. Kérem Nagyméltóságodat, fejezze ki alárendelt csapatainak szívből fakadó szerencsekívánataimat. Nagyméltóságodat és a vitéz balkáni haderőket legőszintébb jókívánataim kísérjék a további diadal útján”.

Valjevo elfoglalása a szerb haderőnek a Kolubara és a Ljig vonaláig való visszavonulását, majd a szerb főváros feladását eredményezte. A szerb haderő a Kolubara és a Ljig vonalában is elvesztette a csatát. Ekkor már Putnik vajda a szerb haderő főparancsnoka, is mindent elvesztettnek látott. Az V. kötet megállapítása szerint a szerb főparancsnok ebben az időben már-már hajlandónak mutatkozott kedvezőtlen feltételekkel való békekötésre is. Azonban néhány nappal később Putnik vajdát mégis a győzelem érzése tölthette el.

A szerb haderő a Kolubara—Ljig-menti csata elfogadásával megakadályozta, hogy az osztrák-magyar haderő kiegészítse már teljesen kimerült anyagszükségeit. Ezzel Putnik vajda tudtán kívül megalapozta a szerb haderő kezdeményező képességét. A szerb főparancsnok ugyanis a Kolubara—Ljig vonalában csupán a szerb főváros megszállásának elodázása miatt állott meg. Még mielőtt a szerb haderő végleg összeroppant volna, a főpa

rancsnok visszavezette seregét Grocka—Aranglelovac—Grn. Milonavac vonalába.

Potiorek táborszernagy az eddig elért sikerek után, az ellenállani már alig tudó szerb seregek végleges megsemmisítésére törekedett. A balkáni haderők főparancsnoka ismét kettős átkarolással akarta végrehajtani a végső támadást. Azonban az osztrák-magyar balkáni haderő arcvonala Belgrád megszállása következtében már annyira kinyult és a lefogyott állományú s az összes anyagi szükségleteket nélkülöző haderő olyan kedvezőtlen helyzetbe került, hogy végső döntésre képtelennek bizonyult. A kedvezőtlen helyzetet még inkább súlyosbította az, hogy a balkáni haderő déli szárnyán Wurm gyalogsági tábornok parancsnoksága alatt felvonult XVI. hadtest, a haderő főparancsnokának szándéka ellenére előretört.

A fentiekkel szemben a szerb seregek az említett vonalban a külföldről érkezett szállítmányokból a már kiapadt lövészeret kiegészíthették. A szerb haderő megújult kezdeményező képességét ezután a tetterős Misić tábornok, az I. szerb hadsereg parancsnoka juttatta diadalra, aki történetesen szintén a szerb haderő déli szárnyán fejtette ki akaraterejét a legkedvezőlenebb harcászati helyzetben álló XVI. hadtesttel szemben. Misić tábornok győzedelmes ellentámadása idézte elő, hogy az osztrák-magyar haderőnek a Száva és Drina vonalába kellett ismét visszavonulnia.

Az V. kötet ezzel a mondattal fejezi be a hadjáratról kialakult tanulságokat! „Végeredményben a hadjárat tehát mindkét hadviselő fél vereségvel végződött, a Monarchia nagy erkölcsi csorbát szenvedett, Szerbia pedig mérhetetlen anyagi veszteséget”.

Potiorek táborszernagy hadvezéri szerepének méltatásához tartozik még, hogy a hadsereg főparancsnokság december 14-én az uralkodótól engedélyt kért arra, hogy a balkáni haderők állapotát egyik kiküldöttével és a katonai iroda egy képviselőjével felülvizsgálta és általuk a parancsnoklási viszonyok esetleges változtatására javaslatot tehesen. A magyar miniszterelnök néhány nappal később szintén felvetette Potiorek táborszernagy esetleges felmentésének kérdését. A két megbízott jelentései alapján, Potiorek táborszernagy felmentését határozták el.

A balkáni haderő volt hadvezérének egyéniségére vet fényt annak a levélnek tartalma is, amelyben Bolfras gyalogsági tábornoknak arra a levelére válaszolt, amelyben felmentését előkészítették. Ebben a levelében Potiorek táborszernagy kifejti, hogy „mindenért ami történt, bármint is zajlott az le, kizárólag őt terheli a felelősség, a felelősségnek minden következményét nyugodtan, katonai alázatossággal magára vállalja. Csak azért nem kérte már Belgrádkiürítésekor felmentését, mert kötelességének tartotta gondoskodni arról, hogy az általa előidézett szerencsétlenséget ő maga tegye megint jóvá”.

Potiorek táborszernagy hadvezéri szerepének elbírálásánál nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a reá bízott eredeti feladatot, hogy a Bécs vagy Budapest felé irányuló betöréseket megakadályozza, bár haderejének veresége árán, de mégis megoldotta.

vitéz Tanító Béla.

Molnár Dezső: *Limanova — magyar győzelem*. 560 oldal 6 drb. melléklettel és 23 drb. színes vázlattal. A könyv bolti ára 24 P. Kizárólag a szerzőnél (Budapest, V. Kárpát u. 7/b.) megrendelve 15 P.

Van egy japán mondás, amely így szól:

„Nálunk az a szokás: A férfiak védik hazájukat, hőstetteket visznek végbe érte és a fiatalok lelkét ezzel igyekeznek nagyra és nemessé tenni.”

Ezt a mondást azonban nemcsak a japánok vallják. Ez a mondás magyar hitvallás is volt honszerző hőseink körében s utánuk még sok száz éven át a hazát védő és megtartó magyarságnál is. Ebben a mondásban rejllő erő az, mely a békét mindenáron fenntartani akaró mai pacifista világban is a svájciakat, franciákat, angolokat, olaszokat és amerikaiakat arra készíti, hogy a haditudományok terjesztése céljából egyetemi tanszékeket állítsanak és tartssanak fenn.

Nálunk a trianoni bilincsekbe vert Csonkamagyarországban ifjúságunknak még rendes rendes katonai nevelést sem adhatunk. Nálunk kétszeresen igaz tehát az a japán mondás és ünnepnap az, amikor a hazát védő férfaink, a világháború vitéz magyar katonái, megszólalnak.

Ilyen ünnepnapunk van most is. Molnár Dezső altábornagy, a világháború egyik hős tábornoka, aki kardjával és hadvezetési művészetével nevét már felírta a magyar hadtörténelemnek lapjaira, szólalt meg. Könyvet írt a limanovai csatáról, a világháború egyik nagy — kizárólagos magyar győzelméről. „Kronikájában,” — mint ahogy könyvét nevezi — „limanovai harcok társainak, honvédségbeli bajtársainak, a magyar cserkészésnek és leventésnek, de minden rendű más magyarnak is” elmondja, hogy a magyar férfiak a limanovai csataterén hogyan védték hazájukat és milyen hőstetteket vittek végbe érte. Könyvét pedig, — saját szavait idézve, — azért írta, hogy a „kis tanyai iskolától kezdve — fel a legfelsőbb tanintézetig, a magyar ifjúságból a szó nemes értelmében vett erős, harcias, forró magyar érzésű, szabad és diadalmas férfinemzettség nőjjön ki.”

Molnár Dezső altábornagyot már ezért a célkitűzésért is hála illeti. Kívánjuk, hogy ennél az első világháborús munkájánál ne álljon meg... Írjon tovább!... Beszélje el az általa vezetett csapatok magyar katonáinak hősi és vitézi cselekedeteit!... Molnár Dezső altábornagy példáját pedig kövessék a többi, a világháborúban szereplő magyar tábornokaink is. Ne vigyék a sirba magukkal értékes tapasztalataikat. Adják közkinccsá tudásukat, beszéljék el a világháború magyar hőseinek hőstetteit. Tárják fel, világosítsák meg a magyar multnak azt a darabját, amit világháborúnak nevezünk s ezáltal fakasszanak hitet és reményt szíveinkbe, hogy lesz még magyar feltámadás és elpusztul Trianon!...

*

A könyv ismertetésére áttérve, Molnár Dezső a limanovai csata világos és könnyen érthető leírását a világháború kitörésétől 1914 december végéig lezajlott orosz hadszíntéri hadműveletek keretébe illeszti bele s különösen a kassai 39. honvéd gyalog- és a budapesti 10. lovashadosztály válvett hősök küzdelmét eszteli részletesen. A könyv különben öt fejezetre tagozódik. Az első fejezet 79 lapoldalon és 3. vázlat-mellékleten az 1914 június hó 28-tól november 25-ig történt eseményeket ismerteti. azaz Conrad első, második és harmadik offenzíváját, az 1914 évi Lemberg körüli csatákat, a Szán-és a Visztula-menti őszi hadjáratot, az első lodzi és a krakkó—csensztohovai csatát. A második fejezet Conrad 1914 évi oroszok elleni negyedik támadását, tehát a limanova—lapanovi csata bevezető hadműveleteit, azaz az 1914 november hó 26-tól december hó 7-ig terjedő eseményeket beszéli el 68 lapoldalon és 5 vázlatmellékleten. A harmadik fejezet a limanovai csatának négy napját írja le részletesen 326 lapoldalon és 9 vázlatmellékleten. A negyedik fejezet 22 lapoldalon és négy vázlaton a visszagördülésre kényszerített orosz gőzhenger üldözését, azaz a december 12-től december 16-ig lejártszódó eseményeket tárja szemünk elé, míg az ötödik fejezet 50 oldalon és 2 vázlatmellékleten az 1914 november 12-től december 17-ig lezajlott hadműveletek összefoglaló méltatását, az 1914 év végi orosz hadszíntéri területbeli nyereségvesztés képét, az orosz invázió rémét és az első hadiév eseményeiből a jövőre vonatkozó tanulságokat írja le.

A könyv azonban nemcsak egyszerű „kronika”, bár Molnár Dezső — miként azt említettük — maga annak nevezi. Nem pedig azért, mert Molnár könyvében az imént felsorolt eseményeket és hadműveleteket nemcsak elbeszéli, hanem azokat érdem és jelentőségük szerint méltatja, okaikat felderíti, hatásukat kimerítően ismerteti. Könyvében ezenkívül teret szentel megcsonkított hazánkat érintő és minden hazáját szerető magyart érdeklő több időszerű kérdésnek is. Beszél a honvéd tisztikar helyzetéről, tudományos továbbképzéséről, a frontharcos kérdéssről, a hős kultuszról, a magyar ifjúság feladatairól, a cserkészés, leventés intézményeiről, a magyar jövőre való felkészülésről, az ezeréves határok visszaszerzéséről, az orosz kérdéssről, a bolsevik ellenes front megszervezéséről stb. stb....

Már ebből a rövid tartalomkivonatból is látható, hogy Molnár Dezső könyve hatalmas nagy munka. Értéke felbecsülhetetlen.

*

A könyv egyik legnagyobb értéke az, hogy Molnár Dezső a könyv megírásánál mindenekelőtt történelmi hűségre törekedett. Ezért nem szépít, nem hallgat el semmit. Az orosz hadszínhelyen történtek négy első hónapját a háború minden szörnyűségeivel érzékelteti. A történelmi hűség elérhetése végett nem elég neki a maga élménye. Nem elégszik meg az erre az időre vonatkozó eredeti okmányok, az akkori parancsok, rendeletek, a harctéri-jelentések, naplók, emlékiratok és más hiteles forrásmunkák felkutatásával, át tanulmányozásával és ismertetésével. Fáradságot nem ismerve, a limanovai csata még élő résztvevőit is felkeresi és lehetőleg megszólaltat csaknem minden élőt, aki ott küzdött a limanovai csatában. Összesen 54 szem- és fültanúval mondatja el Molnár Dezső akkori élményeit.

Ezek közül a legértékesebbek Dingha Sándor őrnagy, Diószeghy Aladár, Herteledy Miklós, Prónay Pál, Szlavnik György, Kiss Ferenc, Kiss Kálmán, Kagerer József, Brokes Jenő századosok, Tóth Zoltán, Rätz Jenő, Kodes István főhadnagyk, Fernbach Péter zászlós és Folba János tábori lelkész közlései.

Ha csak ennek az 54 csatarésztvevőnek a csatáról adott elbeszélését találunk egyedül Molnár Dezső könyvében, már akkor is kiváló és nélkülözhetetlen volna ez a könyv!...

*

A könyv azonban nemcsak történelmi kútforrás. Molnár Dezső könyve a magyar ésszék és ökölnék, az acélszilárdságú magyar győzni-akarásnak és halálraszántásnak, az összeség javára irányuló magyar öntevékenységnek és fegyelmezeltségnek, a szilaj magyar vitézségnek, az ésszerű vakmerőségnek és a határtalan hazaszeretetnek, egyszerűen a magyar katona jellemző tulajdonságainak gazdag példatára is. És hogy amit itt leírtam, nemcsak puffogó üres szóvirág, hanem igazság, arra bizonyoság ez a könyvből vett néhány példa.

A magyar ész kiválóságára legnagyszerűbb példa maga a limanovai csata. A limanovai csatához vezető elhatározás, a limanovai csata terve és a csatavezetés színmagyar férfiak nevéhez fűződik és mindez — hála Molnár könyvének — most már bebizonyítottan magyar tábornokok és az alacsonyabb rangú magyar alvezérek agybeli munkája volt.

A „limanovai győzelem apja” ugyanis Arz altábornagy. Az ő agyából röppent ki a Limanovánál való támadás gondolata. Ennek a gondolatnak következtében határozza el magát Arz altábornagy, előljárói ellenzésének ellenére a Limanovánál való átkaroló támadásra és elhatározásra mellett kitar a védelmet előíró parancs ellenére a legválságosabb és a legidegölőbb helyzetekben is csak azért, mert magyar lángeze ezt tanácsolta neki.

Ezt a gondolatot pedig tovább fonja és Arz altábornagy elhatározását megvalósítja azután a Limanova körüli csatát igazi vezére a szintén magyar Hadfy Imre altábornagy. Az ő lángeze az, mely hadtestparancsnokának győzelmet hozó elhatározását nemcsak azonnal felfogja, hanem abba igazi erőt is önt. Arz altábornagy ugyanis az átkaroló támadást csak 1—2 zászlóaljjal gondolta végrehajtani. A magyar Hadfy azonban ennek az erőnek kétszeresét, 4 zászlóaljat rendel öntevékenyen támadásra.

Ennek az átkarolásra rendelt támadócsoportnak a parancsnoka viszont Molnár Dezső tábornok. Az ő magyar esze, acél szilárdságú győzniakarása és az összeség javára irányuló öntevékenysége nem elégszik meg a Hadfy Imre által erőssé nemzett Arz-Hadfy féle átkaroló támadással, s ezért megkerülést és hátbatámadást és a támadásnak korábbi időpontban való megkezdését javasolja Hadfynak, aki el is fogadja Molnár javaslatát. A csatához való elhatározás és a csataterv tehát kizárólag magyar férfiak agyából röppent ki. Az ő győzniakarásuk és öntevékenységük, párosulva magyar honvédek és huszáraik halálraszántásával és fegyelmeztségével és a fegyverekben rejlt erővel

érlette azután a csatatervet diadalmas magyar győzelemmé . . .

De nemcsak Arz, Hadfy és Molnár Dezső, hanem az alacsonyabb rangú alvezérek és a legénység soraiban is számos példát találunk a magyar ész csodás élességére és nagyságára, a minden áron való győzniakarára, és az öntevékenységre. Helyhiány miatt ezeket nem méltathatom, de minden magyarnak már azért is el kell olvasnia Molnár Dezső könyvét, hogy megtanulja Muhr Othmár ezredes, Dingha Sándor őrnagy, Radoychich Lajos, Prónay Pál, Fehér Elek, Békássy István századosok, Tóth Zoltán, Margittay József, Bauer Gyula főhadnagyok, Fernbach Péter zászlós, Márton Bálint honvéd szakaszvezető stb. stb. neveit.

Puffogó üres szóvirág-e tehát, amikor Molnár Dezső könyvéről azt állítjuk, hogy a magyar ész, az acélszilárdságú magyar győzniakarás és az összesség javára irányuló magyar öntevékenység gazdag példatára Molnár Dezső könyve?

De gyérünk tovább!

A győzelmes limanovai csatát szintiszta magyar csapatok, a magyar 39. honvéd gyalog-, és a megerősített 10. lovas-hadosztály vívta ki. Magyar honvédgyalogosok, magyar huszárok és magyar tüzérek voltak a „magyar ökök.” Erejére jellemző, hogy kb. 6000 főnyi magyar katona 15—20.000 főnyi oroszral állott szemben. A „magyar ökök” tehát háromszoros túlerőre sujtott le és mégis döntő diadalt aratott.

A magyar csapatok összvesztesége 20 % volt, tehát minden ötödik ember hősi halált halt vagy megsebesült. Egyes csapatosteknél még nagyobb a veszteség. Minden száz ember közül például a 10. honvédgyalozezred III. zászlóaljánál 78, a 9. és 13. huszárezrednél 55 ember esett el. Nem igazi halálraszántságról és fegyelmzettiségről beszélnek-e ezek a számok?

Ha pedig valaki meg akarja tudni, hogy mi is az a szilaj magyar vitézség, az észszerű magyar vakmerőség és a határtalan hazaszeretet, az olvassa el Molnár Dezső könyvéből Radoychich, Hanvay, Prónay Pál századosok, Tóth Zoltán, Bauer főhadnagyok, Fernbach Péter zászlós, Márton szakaszvezető, Vinszky János huszár stb. stb. fegyvertényeit és a csata alatti magatartását.

*

A könyv egyik legnagyobb érdeme, hogy Molnár Dezső könyvének megírásánál mindenekelőtt az igazságot keresi és deríti ki. Eloszlatja az eddigi tévedéseket és valótlanságokat. Helyes megvilágításba helyezi a limanovai csapatok hősi teljesítményeit. Ennél az igazságkeresésnél nem kiméli egyes csapatostek és egyének érzékenységét sem. Így például a magyar huszároknak a limanovai csatában kifejtett csodálatos és örökdicőségű hősiessége következtében a magyar közvélemény tévesen azt hiszi, hogy Muhr ezredes halálraszánt vitéz huszárrjai nyerték meg a csatát. Molnár Dezső, amikor megadta huszárrajainknak a kellő elismerést, leírja hűen bámulatos fegyvertényeket, megállapítja azt is, hogy a győzelmet a Golcsov-magaslat elfoglalásával a 77. gyalogdandár vívta ki.

Ennek a semmire sem néző hajlíthatatlan igazságkeresésnek és történelmi hűségre való törekvésnek következménye azután az, hogy ma már mindenki láthatja, hogy a limanovai csata kizárólagos magyar győzelem és hogy ez a magyar győzelem nemcsak Magyarországot, hanem Németországot is megszabadította az orosz betöréstől.

A csatát ugyan Conrad támadásra való elhatározása szüli. Conrad azonban Roth altábornagynak Lapanovon át való támadásával és Boroevič hadseregének északi irányba való előnyomulásával akart győzelmet kivívni. Arz altábornagynak Limanovánál Roth lapanovi támadását csak biztosítania és keleti irányba való támadással támogatnia kellett volna. Conrad terve azonban teljesen csődöt mondott, mert Roth altábornagyot az orosz Lapanovánál megveri, Boroevič pedig december elején Kassa környékére, esetleg a budapesti hídfőre akar visszavonulni és így Conrad parancsát csak lassan és vonakodva teljesíti.

A csatát tehát Conrad sohasem nyerte volna meg, ha a magyar Arz,

Hadfy és Molnár Dezső parancs ellenére Limanovánál az orosz hátába nem támad, ha a magyar Daubner (vitéz Dorogi) és Herberstein magyar honvédekkel és huszárokkal az oroszok támadásait ki nem védik, ha a magyar Szurmay, Kornhaber és József főherceg magyar hőseikkel meg nem mutatják a hitét elveszteni kezdő Boroevičnek, hogy északi irányba az oroszok visszavonulási vonalaira támadni igen is lehet.

Conrad érdeme tehát bármily nagy is legyen, de a győzelemhez mégis csak kizárólag magyar vezérek és magyar katonák segítettek.

Ez pedig azért fontos, mert ezt a kizárólagos magyar győzelmet még Conrad is el akarja vitatni a magyartól, amikor a magyart háborús emlék írástában egyszerűen agyon hallgatja, amidőn azt írja, hogy ebben a csatában „legkiváltkép a mostani világháború után való kicsiny hazánknak Ausztriának fiait szereztek maguknak hervadhatatlan babért: a tiroliai, vorarlbergiek, salzburgiak, felsőausztriaiak, karinthiaiak, striaiak, alsó-ausztriaiak és pedig a XIV., II. és III. hadtestek”. (A XIV. hadtest a Roth csoporthoz, a II. és III. hadtest a Boroevič hadsereghez tartozott!!!...) „Am ez a többiek teljesítményeit ne csorbítsa.”

Csoda-e tehát, ha Conradnak ezt a valósággal ellenkező, igazságtalan történetírását átveszik a németek is, akik már a háború alatt Berlinben egy hivatalos irodát állítottak fel, melynek az volt a rendeltetése, hogy „a sikereket, mint kizárólag német sikereket, kisajátítsa, ellenben a szövetséges-osztrák-magyar, bolgár és török teljesítményeket elnyomja, elhomályosítsa és lecsökkentsé.”

Csoda-e tehát, hogy így a limanovai csatáról is téves fogalmak kerültek a köztudatba? Csoda-e ha az a hazug közhit terjedt el még nálunk is, hogy a német katona jobb, a német vezetés tökéletesebb, művészebb, mint a magyar?

Az igazságnak azonban ki kell derülnie. Az igazságnak ezt a diadalát készíti elő Molnár Dezső könyve, ha azt minél többen elolvassák. De nem csak magyarul, hanem németül, franciául, olaszul és angolul is!

A könyvnek a különféle világnyelvekre való átültetését, hogy igazságunkról a külföld is tudomást szerezhessen, a Revíziós Ligával és a TESZ-szel vállelve, talán a Tudományos Akadémia vállalhatná!

Erre pedig nemcsak a világháború magyar katonáinak megismerése céljából volna szükség, hanem azért is, mert a limanovai csata jelentősége is téves megvilágításban áll a külföld előtt.

A német hadtörténelmi irodalom nyomán ugyanis az a valóságnak meg nem felelő vélemény alakult ki, hogy Hindenburg hadseregei állították meg és kényszerítették visszavonulásra az orosz gőzhengert 1914 decemberében az általa, hogy a lodzi csatában megverték Nikolajevics Miklós nagyherceg csapatait.

Ezzel a téves felfogással szemben Molnár Dezső az orosz, német és osztrák-magyar hadvezérek vallomásaival bebizonyítja, hogy a limanovai csatában kivívott győzelem következtében vonult vissza az orosz nemcsak Galiciában, hanem Hindenburg előtt is. Nem a németek mentették meg a lodzi csatában Magyarországot az orosz betöréstől és megszállástól, hanem a magyar vezérek és a magyar katonák szabadtették meg nemcsak Magyarországot, hanem Németországot is az orosz veszedelemtől. Ezt pedig nemcsak az igazság megállapítása céljából jó tudniok, a külföld cseh, oláh és szerb szövetséget kereső diplomatáinak, hanem még másért is!...

Befejezésül még megemlítem, hogy Molnár Dezső úgy adja elő mondanivalóját, hogy azt még a gyermekek is megértik. Annyira egyszerű, világos és érthető. Hadtörténelmi íróinknak pedig különösen ajánlhatom előadási modorát. Molnár Dezső könyvének alapja ugyanis a mellékletül adott vázlatok. A könyvben írottak csak a vázlatok magyarázataira szolgálnak. A vázlatok tehát nem illusztrációk, nem a könyv szépítésére és a könyv egyes részeit megmagyarázására, könnyebb megérthetésére valók. Molnár Dezső könyvének szövegébe csak azt írta le, amit a vázlatba berajzolni nem lehetett.

tett, Ennek következménye azután az, hogy mindenki, aki a könyvet kezébe veszi, a saját szemével látja az eseményeket. Mindenki egyszerre megérti azt, amit Molnár Dezső mond. Nincs félreértés! Más történelmi munkánál nekünk magunknak kell lelki szemünk elé varázsolnunk a történet képét. A képzetet szárnya tehát könnyen elragadhat s hibásan képzelhetjük el az eseményeket és lelki szemünk más képet lát, nem azt, amit a történetről láttatni akar. Molnár Dezső vázlatai pedig, — miket vitéz Egry Nándor tűzér őrnagy mesés kézi ügyességgel, művészi tökélyvel és ihlettel vetett papírra — csodálatosan egyszerűek, világosak és áttekinthetők — könnyen kezelhetők és amellett a szó szorosan vett értelmében szépek. A fehér alapon a fekete váz rajza a piros, kék és zöld csapatjelzéssel olyan, mint a virágos rét. Csupa szemet-lelket üdítő és elkápráztató, de amellett nemzetünk jövőjére sors döntő tanulságokat ajándékozó színlott.

*

Mindent összefoglalva Molnár Dezső altábornagyot könyve megírásáért minden magyar részről köszönet és hála illeti.

Köszönet és hála illeti először azért, mert könyvével hősi emléket emelt limanovai hős bajtársainak. Követendő példákat és eszményképet adott a magyar fiatalságnak a Limanovánál küzdött magyar katonák élet-halál harcának leírásával.

Köszönet és hála illeti másodsor azért, mert az őseinktől öröklött katonai erények csokorba kötésével nevelőeszközt adott a magyar nevelőknek, a klérusnak, tanároknak, tanítóknak és a magyar apáknak, anyáknak a gyermekek lelkének nevelésére.

Köszönet és hála illeti továbbá azért, mert az eltemetett magyar igazságot feltámasztotta. A megtévesztett és félvezetett közvélemény szeméről a homályt eloszlatta. A limanovai magyar hősök teljesítményét igaz megvilágításba helyezte és lehetővé tette, — hogy az ő saját szavaival éljek — hogy „a limanovai csata emléke a benne rejlő és belőle kisugárzó erkölcsi és etikai nagyeroőknél fogva mint a határtalan hazaszeretet eszményi példaképe magas tűzszlopként haladjon a nemzet előtt szent céljaink felé!”

vitéz Czékus Zoltán.

Lello Graf Spannocchi: Das Ende des kaiserlich russischen Heeres. Nagy 8° 205 l. 7 melléklettel. Elbemühl-Verlag, Wien—Leipzig. 1932.

Aki 1917-ben az orosz fronton volt, érdeklődéssel figyelhette az orosz hadsereg bomlásának feltűnő jeleit, amelyek arra mutattak, hogy a cári hadsereg egykori büszke tradíciójának halvány fénye is kialvóban van.

Úsztonszerűen érezhette a drótakadályokon átszivárgó hírekből, hogy odaát nagyjelentőségű események történhetnek, de nem ismerhette ezek belső indítóokait, összefüggését a politikával és annak a hatalmas bomlási folyamatnak egyes fázisait, amelyeken a tízmilliónyi orosz hadsereg nagy megőrázkódások közt átesett. Mindez titok maradt előtte a még fennálló hadihelyzet miatt.

Ma, 15 év múltával, amidőn nemcsak a világháborúnak, hanem az orosz forradalomnak is egész irodalma van, sok mindent olvashattunk, de megbízható adatok a világháború után is csak gyéren jutottak el hozzánk Oroszországból.

A száműzetésben élő orosz tisztek emlékiratai sem mondhatók hiteles forrásműveknek, mert legtöbbször csak az egyéni élmények határáig terjednek.

Ezt a hézagot pótolják ennek a könyvnek történelmi adatai, amelyeket a szerző a hivatalos orosz irodalomból merített.

Amióta az orosz szovjethatóságok a cári hivatalok levéltárait megnyitották, azok okmányait a „Krasnij (vörös) Archiv” című történelmi folyóirat hasábjain folytatólagosan közlik.

A szerző megállapításainak értékét növeli az, hogy a világháború előtti években Oroszországban tartózkodott s így alkalma volt az orosz viszonyokat személyes benyomások alapján is megismerhetni.

Könyvének megírásánál nem az a cél vezette, hogy az orosz forradalom történetét ismertesse, az sem, hogy orosz hadműveletekkel foglalkozzék, hanem az, hogy bepillantást nyújtson az orosz hadseregnek a forradalommal kapcsolatos összeomlásába.

Minket magyarokai elsősorban azért érdekelnek a könyv adatai, mert mi vagyunk az egyedüli állam Európában, amely az orosz betegségen átesett, s így tartalma alapján összehasonlíto párhuzamot vonhatunk az orosz forradalmi események s ezek miniatüre-másolata, a magyar forradalmi események között.

Legjobban fogja érdekelni azonban ez a könyv a magyar katonatisztikart, amely a forradalmi időkben, katonai szolgálatának teljesítése közben, hasonló szenvedéseket élt át, mint az orosz tisztikar.

Az orosz tisztiek helyzetét így jellemzi az egyeneslelkű Denikin orosz tábornok abban a vádbeszédben, amelyet egy haditanács alkalmával Kerenskinék szemébe mondott.

„Tiltakozom az ellen a rágalom ellen — úgymond —, hogy a parancsnokok erélytelensége okozza a fegyelem hiányát. A fegyelmet felülről tették tönkre azok, akik kicsavarták a hatalmat a tisztiek kezéből. A politikai biztosok züllesztették szét a hadsereget.

Amikor egy Sokolov nevű politikai biztost a 703. gyalogezrednél agyonverték, Kerenski részvétáviratot küldött hozzátartozóinak. De amikor a jólismert rokkant hős, a félkarú Noskow tábornok, két század fegyelmezésére a csapathoz ment s ott agyonütötték, a hadügyminiszter úrnak nem jutott eszébe, hogy hozzátartozóinak táviratozzon.

A tisztikart teljesen demoralizálták. Egy része nehéz szívvel bár, de továbbra is teljesíti kötelességét, más része zsebre teszi a kezét s — mondjuk ki nyíltan — köp az egészre; a harmadik része megragadja a vörös zászlót s hasravágódik a forradalom istensége előtt, mint ahogy annakidején a cár előtt tette.

Még az egyik politikai biztos is kijelentette, hogy a tisztiek most valódi vértanúk, akik kálváriát járnak. Szidalmazták és bántalmazták őket, mire könnyes szemmel sátraikba vonulnak vissza, ahol agyonverik őket. Csak egy becsületes menekvés van ez előtt: a halál.”

Egy harcjelentésből idéz és így folytatja: „Az egyik harcban induló csapat tisztjei nem tudták a legénységet magukkal rántani. Erre az összes tisztiek — számszerint húszan — egy osztagba tömörültek s rajvonalba fejlődve rohamra mentek. Egy sem tért közülök többé élve vissza.

Ezeknek az embereknek vére bosszúért kiált azokra, akik a mai állapotokat felidéztek.”

Való az, hogy Oroszország már 1917 elején, a cári uralom alatt megérett az összeomlásra, s a forradalom kitörése elkerülhetetlen volt. A hűrt túlfeszítették azok, akik a tűrhetetlen ellátási zavarok, anyagi hiányok és a forgalmat bénító szállítási nehézségek közepette sem akartak külön békét kötni. Nem mertek vagy nem akartak felelősséget vállalni a könnyelműen megindított világháború befejezéséért. Pedig a hadviselő nagyhatalmak közül a világháború sajátosságai folytán annak kellett legelőször a sorból kidőlnie, amelynek ipara a legfejletlenebb volt, amely tehát a háborús eszközök előállításának fokozásában legkevésbé birta az iramot. Ez pedig Oroszország volt.

A forradalom Szentpétervárott 1917 március 12-én robbant ki s azzal kezdődött, hogy az éhségzavarok elfojtása alkalmával a wolhiniai gárdaezred második százada megtagadta az engedelmisséget. A nép mellé állott és fegyvert fogott saját tisztjei ellen. A forradalom hamarosan hatalmába kerítette a fővárost s megindult a politikai erők harca a hadsereg birtokáért. Ebben a harcban a hadsereg a mögöttes országrész labdája volt. A versenyben végül csak az a párt győzhetett, amely a háborútól megcsömörlött, agyonhajszolt katonának a legtöbbet ígért: az azonnali békekötést.

Mínthogy ezt a jelszót — az entente-nak fittyelhányva — a bolsevisták írták zászlajukra, a hatalom az 1917 november 7-én kitört második orosz forradalommal az ő kezükbe került.

Igy jutott el Oroszország a mai gazdasági rendhez.

Az első és második orosz forradalom között tíz hónap telt el. Ennek a tíz hónapnak a történetét írta meg a szerző s ez a történet megtanít arra, hogy miként lehet a fronton levő milliós hadsereg szervezetét a háterszágból rendszeresen lerombolni. Azok a politikai tényezők, amelyek ebben a tíz hónapban uralmon voltak — ha nem akarták is a bolsevizmust — mégis csak annak előkészítői voltak.

Előkészítették egyrészt katonai tudatlanságukkal, amellyel iskolapéldáját adták annak, hogy mit művelhetnek ezen a téren a katonai szakmában analfabéta vezérpolitikusok. Másrészt azzal, hogy a hadsereg szétzüllesztésével kapcsolatosan is tovább folytatták az entente követelésére a háborút. Végül azzal, hogy a reakció árnyékától is félve, inkább a munkás- és katonatanácshoz igazodtak.

A hadsereg lerombolására kiadott intézkedések közül — mint olyanok, amelyek halálos csapást mértek az elhúzódtól háború folytán amúgyis meglazult fegyelemre — különös figyelmet érdemel a munkás- és katonatanács által kiadott u. n. „1. sz. parancs” és „a katona jogainak deklarációja”, amely Kerenskij idejében látott napvilágot. Az utóbbit mellékletként teljes szövegében közli a szerző.

A közönség érdeklődése a világháborús irodalom iránt évek múlásával megcsökkent, de ez a könyv mégis érdekes olvasmány lesz, mert újat, hivataltalossat s közleményben eddig meg nem jelent adatokat tartalmaz.

Gaura József.

Memorie intorno a Luigi Ferdinando Marsili, pubblicate nel secondo centenario dalla morte per cura del comitato Marsiliano. — Bologna, 1930. 509 lap. — A bolognai kir. tudományos Akadémia kiadása.

1930. november 1-én múlt 200 esztendeje, hogy Marsili Alajos Ferdinánd gróf, Bologna város hírneves szülőtte, örökre lehunyt szemeit.

1930. november havában a szegedi és pécsi Egyetemek s a budapesti Corvin Mátyás Társaság ünnepies keretek közt emlékeztek meg az európai hírű tudós katonáról, aki a még ma is nagyfontosságú magyarországi tudományos kutatásai által szerzett érdemei mellett, főleg Buda vára visszafoglalása körül kifejtett tevékenységével vívta ki a magyarság elismerését és háláját.

Természetesen Marsili szülővárosa, Bologna már régen készült, hogy nagynevű fiának méltó emléket állítson. Alkalmasnak kínálkozott erre a fenti dátum, s már 1926. vége felé Luigi Rava senator, a bolognai Marsili-kultus egyik oszlopa, a bolognai kir. tudományos Akadémia ünnepélyes és nyilvános ülésén a kétszázados évfordulóval kapcsolatos megemlékezés gondolatát felvetvén, az Akadémia elhatározta, hogy alapítójának emlékét nevéhez méltó kiadványokkal is meg fogja örökíteni. Ez a határozat a múlt év őszén testet is öltött, mert a bolognai Akadémia három kiadvánnyal áldozott Marsili emlékének.

Az előttünk fekvő kötet az első kötet ebben a kiadványsorozatban s ennek prefációjában Saluatore Piucherle, a bolognai kir. Akadémia elnöke és az ad hoc kiküldött Marsili-bizottság (Comitato Marsiliano) alelnöke, röviden elmondja a kötet keletkezésének történetét.

Ebben a kötetben főleg a bolognai származású Marsili-kutatók hordták össze a nagy tudósról, a polihisztor katonáról szóló kisebb-nagyobb különböző tárgyú dolgozataikat, amelyek közül némelyik bennünket is közelebbről érdekel.

A közzétett tizenhat dolgozat elsője Lodovico Marinelli tábornoké, aki Marsilit mint a hadi technika, mint a háború emberét méltatja. Dolgozatának címe: „Luigi Ferdinando Marsili, uomo di guerra.”

A dolgozat, mely rajzokkal van illusztrálva, Marsilit mint elsőrangú haditechnikust, s kiváló műszaki katonát állítja elének és egy általános bevezető rész után rátér a részletekre is s egy-egy fejezetben Marsili értékes hadmérnöki tevékenységének egyes fázisaival foglalkozik.

Igy pl. dolgozatának mindjárt első fejezete címéből, — mely így hangzik: „Ricognizione e difesa del Fiume Rab,” — látjuk, hogy az bennünket is érdekel, mert hiszen ebben a Rába folyónak, mint Bécs város török elleni legkülsőbb védővonalának megerősítéséről van szó, amelynek rekognoszkálásával és megerősítési terveinek elkészítésével Károly lotharingiai herceg bizta meg 1682-ben a fiatal Marsilit.

Marsili e megbízatásnak legjobb tudása szerint eleget is tett, a szóbanforgó tervet, amely szinte katonai földrajzi monográfiává nőtt, kidolgozta, még pedig oly sikeresen, hogy azt Marinelli „un vero modello di chiarezza e di precisione” nevezi.

Tudjuk, hogy a Rába folyó mentén végzett térképezései és működése közben Marsilit a törökök elfogták s talán főleg ennek köszönhető, hogy Buda vára 1686. évi visszafoglalása alkalmával Marsili oly értékes és hasznos felvilágosításokkal és tanácsokkal tudott szolgálni, amelyek Buda visszafoglalását nagy mértékben megkönnyítették.

Martinelli dolgozatának: *Operazioni attorno all' assedio di Buda* című fejezetében behatóan tárgyalja Marsilinek Buda vára visszavétele körül 1686-ban kifejtett tevékenységét s ő is kiemeli, hogy azok a vázlatok, rajzok, feljegyzések s tapasztalatok, melyeket Marsili Budán s Buda körül, mint török fogoly ügyesen kémkedve gyűjtött, az ostrom alkalmával neki nagy hasznára voltak.

Marsili tehát Buda ostromához, mint aféle vezérkari és műszaki főliszt szintén kidolgozta a maga tervezetét s az ő számításai szerint a 18 kilométeres körülrázó vonalra 24,000 gyalogos, 4000 lovas, 104 ágyú és 18 mozsár küldését javasolta. Így tehát egy-egy kilométerre kb. 1333 gyalogos, 222 lovas, majdnem 6 ágyú és 1—1 mozsár esett volna.

A császári sereg 1686 nyarán nagyjában Marsili tervei alapján zárta körül Budát s az ostromban maga Marsili is annyira tevékeny részt vett, hogy vakmerősége folytán elég súlyosan meg is sebesült.

A dolgozat következő fejezetének címe: *Difesa delle piazze di Strigonia e di Visegrad e assedio della piazza di Neuhausel.* Tehát: Esztergom és Visegrád védelme és Érsekújvár ostroma a fejezet címe, s Marinelli írja, hogy 1685-ben Marsili hogyan vett részt Esztergom és Visegrád védelmében és Érsekújvár ostromában, amely utóbbi alkalommal szintén megsebesült. 1685-ben a törökök a császáriaktól vissza akarták foglalni Esztergomot és Visegrádot. Esztergom vára ekkor meglehetősen romlott állapotban volt és Marsili ennek kijavítására éppúgy megtette a maga javaslatait, mint Visegrád védelemre képesse tételére is.

Érsekújvárnál az ostrom ügyes technikai előkészítésével lehetővé tette Marsili, hogy földije, Silvio Enea Carrara tábornok a várat I. Lipót részére visszafoglalja.

A szerző ezek után előadja Marsilinek Belgrad 1688. évi ostromakor, majd pedig később védelme alkalmából kifejtett műszaki tevékenységét és vázlatokkal illusztrálja Belgradnak a török uralom alatti állapotát, amellyel szembeállítja Marsilinek az akkori fogalmak szerinti teljesen modern és kiváló erősítési tervezetét.

A dolgozat többi részei Marsilival kapcsolatban Semendria, Nis, Vidin védelmével, illetve ostromával foglalkoznak, s itt szó van többek közt Orsova sziget erődjének védelméről is, amelyhez vázlat is van mellékelve. Azután: „Piano di difesa della Piazza di Peter Varadino” címen a szerző Marsilinek Pétervárad 1694. évi védelme körül kifejtett tevékenységével foglalkozik, amelynek védelmi tervezetét Marsili pontosan kidolgozta. Az utolsó fejezet, a németországi Landau vár 1702. évi ostromával foglalkozik, amely azonban bennünket már közelebbről nem érdekel.

Meg kell itt még jegyeznünk, hogy a dolgozathoz a következő magyar vonatkozású vázlatok tartoznak:

- a.) Buda 1686. évi körülrázó tervének vázlata.
- b.) Belgrad várára vonatkozó két alaprajz-vázlat.
- c.) Délmagyarország térképének vázlata.

d.) Orsova vára és végül

e.) Pétervárad védelmi tervének vázlata.

Mindezen vázlatok eredetijét a bolognai egyetem könyvtárában lévő Marsili-kéziratgyűjteményben őrzik.

A kötet következő dolgozatában Renzo Reggiani alezredes: „La riabilitazione militare” címen Marsilinak a breisachi esettel kapcsolatos bregenzi „senza infamia” végrehajtott rangfosztásával foglalkozik, majd pedig Luigi Simeoni és Giuseppe Bruzzo hadtörténelmi tárgyú, de tőlünk már teljesen távol álló dolgozatai következnek, melyeknek tartalmát ismeretlni feleslegesnek látszik.

Az ismertetett kötetben levő 16 dolgozat közt még egy magyar vonatkozású van, t. i. Alberto Gianola, bolognai származású szegedi egyetemi olasz lektornak: „Luigi Ferdinando Marsili e la Transilvania” című cikke, melyben Marsilinak enciklopedikus, mindenre kiterjedő tudományos tevékenységét óhajtja megvilágítani. E dolgozatnak azonban hadtörténelmi vonatkozásai nincsenek.

Az értékes kötetet, amelyet a magyar hadtörténész is haszonnal forogathat, pontos Marsili-bibliográfia zárja be.

Dr. Iványi Béla.

Pericle Ducati: *Marsili. Libro e moschetto*. Edizioni „Corbaccio”, Milano, 1931. — 343 lap.

Gróf Marsili Alajos Ferdinánd gróf tábornok eddig megjelent életrajzai közül a legterjedelmesebb volt a Giovanni Fantuzzi által megírt biográfia, melynek főforrása Marsili önéletrajza s amely még 1770-ben jelent meg Bolognában. 160 esztendő múlt el megjelenése óta, de, bárha újabban erőteljesen nekilendült a Marsili-kutatás, jobb, bővebb és terjedelmesebb életrajz Marsiliról ez ideig nem jelent meg.

Ezt a hiányt akarta pótolni a most lezajlott Marsili-bicentenarium alkalmából Pericle Ducati, a bolognai Museo Civico tudós archaeologus igazgatója, aki vállalkozott az előttünk fekvő kimerítő Marsili életrajz megírására, amely 12 fejezetre osztva tárgyalja az európai hírű tudós tábornok életét.

Ducati az első fejezetben elmondja Marsili születésének és ifjú korának történetét és leírja a fiatal bolognai lelkületére ható környezetet, az ő korabeli Bolognát is.

A második fejezet Marsili konstantinápolyi utazásával és tartózkodásával, majd a császár (I. Lipót) és a szultán közt kitorófélben levő háború előzményeivel, Tököly szabadságharcával (ribellione) foglalkozik, s folytatólag elmondja, hogy Marsili miképpen került császári katonai szolgálatba és ezzel kapcsolatban Magyarországra, Győrbe, ahol a Rábaközben végzett felderítő s térképező tevékenysége közben a tatárok megtámadják és elfoglalják. A III. fejezetben kizárólag Marsili hadifogságáról van szó, amelyet Lovarini Emil bolognai származású Marsili-kutató külön munkában is megírt, s amelyről e folyóirat lapjain még lesz szó. A negyedik fejezet a fogságból való kiszabadulás leírásával kezdődik, s azután a szerző Marsilinak 1687-ig terjedő háborús működéséről, Érsekújvár és Buda ostromaiban való részvételéről s ez utóbbival kapcsolatban Buda kirablása alkalmával a Corvin-könyvtár stb. megmentése körüli magatartásáról emlékszik meg.

Az ötödik fejezetben Marsilinak a Magyarországon és a Balkánon lefolyt török háborúkban való tevékenységéről, főleg az 1689—1695. évek közti hadjáratokról, s Marsilinak ezekben való részvételéről van szó, s végül a hatodik fejezetben a karlócai béketárgyalások, a Buda (helyesebben Kecskemét) mellett Marsili ellen végrehajtott rabbotámadás, Marsilinak a magyar és dalmát-török határ megállapítása körüli tevékenysége, a török hadjáratok és a karlócai béketárgyalások alatti magyarországi tudományos anyaggyűjtése van leírva s végül a szerző Marsili tudományos működésének koronáját, a „Danubius című hatalmas hat kötetes művel ismerteti.

Ezzel a magyar vonatkozású fejezetek sora le is zárul, mért a következők már Marsilinak későbbi, Magyarországon kívüli katonai, de főleg tudósi életfolyásával foglalkoznak, amelyek közelebbről bennünket már nem érdekelnek.

Ducati ezen Marsili életrajza — amelynek a magyar hadtörténelem szempontjából szinte forrásszerű értéke van — nem pusztán a tudós tábornokra vonatkozó biografikus adatok száraz halmaza és felsőrolása, hanem a szerző Marsili életének epizódjait mindig az akkori idők eseményei keretében, érdekesen és vonzóan állítja be, úgy hogy mintegy korrajzot is ad, amely elárulja a szerzőnek a magyar történelemben való jártasságát is. A kötetet bibliografia egészíti ki. Képei között azonban magyar vonatkozású nincsen.

Dr. Iványi Béla.

